

Nr 135.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen angående inköp av övre och nedre klosterträdgården i Vadstena; given Stockholms slott den 10 mars 1916.

Under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen medgiva,

att för inköp av gårdarna och tomterna litt. OR och UR av Munketrädgården inom Klosterkvarteret i Vadstena jämte byggnaderna å dessa gårdar och tomter må av allmänna besparingarna å anslagen under riksstatsens åttonde huvudtitel användas ett belopp av 50,000 kronor.

De till ärendet hörande handlingarna skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

K. G. Westman.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 10
mars 1916.

Närvarande:

Statsråden: HASSELROT,
VON SYDOW,
friherre BECK-FRIIS,
STENBERG,
LINNÉR,
MÖRCKE,
VENNERSTEN,
WESTMAN,
BROSTRÖM.

Föredragande departementschefen, statsrådet Westman yttrade:

Inköp av övre
och nedre
klosterträd-
gården i
Vadstena.

Av det gamla Birgittinerklostrets i Vadstena forna område med där
nu befintliga byggnader äger staten nunneklostret och tillhörande trädgård,
klosterkyrkan med klosterkyrkogården samt munkklostret jämte en mindre
del av den därtill hörande trädgården. Ifrågavarande byggnader hava av
staten upplåtits till användning för olika praktiska ändamål. Större delen
av vad som fordom bildade munkarnas trädgård är däremot i enskild ägo
och utgör två bebyggda fastigheter, kallade övre och nedre klosterträd-
gården.

I underdånig skrivelse den 2 november 1915 har vitterhets-, historie-
och antikvitetsakademien, med anledning av ett utav riksantikvarien väckt
förslag, gjort framställning därom, att dessa nu i enskild hand befintliga
fastigheter, gårdarna och tomterna litt. OR och UR av Munketräd-

gården inom Klosterkvarteret i Vadstena stad, måtte inköpas för statens räkning; och har akademien tillika hemställt, att, i händelse köpet komme till stånd, föreskrift måtte lämnas, att ändringar inom det gamla klosterområdet, vare sig de gällde byggnaden eller trädgården, ej finge ske utan akademiens hörande.

Riksantikvariens förslag i ämnet innehålles i en till akademien avlåten promemoria, varvid fogats, jämte andra handlingar, dels ett utdrag ur Vadstena stadsplan, upptagande klosterområdet, dels ock kopia av en utav vice kommissionslantmätaren G. W. Müntzing år 1897 upprättad »Karta över en del av f. d. Munketrädgården Litt. OR och UR uti Wadstena stad» jämte till kartan hörande beskrivning. Berörda utdrag ur stadsplanen torde för att underlätta uppfattningen av det följande få såsom bilaga åtfölja detta protokoll.

I sin nämnda promemoria har riksantikvarien anfört följande.

Det vore ej ofta, som enskilda svenska mäns och kvinnors verksamhet varit av den betydelse, att de även utanför Sveriges gränser under århundraden påverkat sinner. Så vore likväl förhållandet med den heliga Birgitta. Desto mer vore därför allt, som stode i samband med hennes verksamhet, väl värt att med pietet bevaras och omsorgsfullt vårdas. Visserligen fölle hennes livsgärning såsom stiftarinna av klostर्सamfund inom ett område, som nutiden vore benägen att underskatta, men för sin tid hade klostren varit av utomordentlig betydelse, och vår moderna kultur stode i stor tacksamhetsskuld till dem. Birgittinerklostren utgjorde ingalunda något undantag härifrån. Utom det i Vadstena av Birgitta grundade moderklostret hade dylika till Birgittinerorden hörande institutioner funnits i följande länder: Norge, Danmark, Finland, Tyskland, Holland, England, Belgien, Frankrike, Spanien, Portugal, Österrike och Polen. Vad nu särskilt Vadstena kloster beträffade hade det utgjort en centralpunkt för dåtidens andliga liv i Sverige. Dess bibliotek hade omfattat omkring 4,000 volymer, vilket ju för medeltiden måste anses vara ett högst betydande antal; här hade, för så vitt riksantikvarien hade sig bekant, anlagts det första tryckeriet i Sverige, här hade delar av bibeln för första gången översatts på svenska, härifrån hade utgått flera andliga uppbyggelseskrifter avfattade på vårt modersmål. Munkarna och nunnorna hade varit föregångare i allehanda konstfärdigheter och slöjd. Huru högt klostret skattats av samtiden framginge bland annat såväl av de vallfärder, som under dess blomstringstid dit företagits från när och fjärran, som ock därav, att förnäma män och kvinnor sökt sina gravplatser inom klostrets helgade murar; de hade väl ansett, att ett heligare rum än detta ej funnes inom Sveriges gränser.

Att under senare delen av medeltiden de mäktige här i landet hållit flera möten i Vadstena, torde hava berott icke på stadens betydelse utan fastmer på Birgittinerklostrets stora anseende, ty dessa möten hade sammanfallit med klostrets blomstringstid.

Klosterverksamheten vore inom vårt land ett minne blott; desto angelägnare vore det då, att ej alla minnen av denna verksamhet utplånades. I främsta rummet gällde det därför att rädda vad som numera återstode av Birgittinerklostret i Vadstena, den främsta klosteranläggningen i Sverige.

Det område, som den gamla minnesrika klosteranläggningen omfattat, funnes än i dag markerat genom en till största delen kvarstående medeltida mur, den så kallade klostermuren. Av det forna klosterområdet ägde staten nunneklostret och den därtill

hörande trädgården, klosterkyrkan med klosterkyrkogården samt munkklostret med en mindre del av den därtill hörande trädgården. Av dessa byggnader vore för närvarande nunneklostret med tillhörande trädgård upplåtet till Vadstena hospital såsom sjukhus för kvinnliga patienter; klosterkyrkan disponerades, mot underhållsskyldighet, av Vadstena stads och S:t Pers församlingar; munkklostret användes av Östergötlands läns landsting till vårdanstalt för obotligt sjuka. Av munkarnas trädgård hade större delen tidigare avsöndrats till enskild man, och funnes å denna del flera boningshus m. m. Klostermuren kvarstode ännu till största delen kring detta område, fastän delvis inbyggd såsom vägg mot gatan i en del där uppförda byggnader. Detta senare område tillhörde nu E. O. Rengstrands stärbhus.

Från kulturhistorisk synpunkt sett vore det i hög grad önskvärt, att det gamla muromslutna klosterområdet i dess helhet komme i statens ägo, ty då fornminnesvården vore ett erkänt statsintresse, borde ju den omständigheten, att staten vore ägare till klosteranläggningarna, vara en garanti för att dessa ej ytterligare vandaliserades. Komme däremot det Rengstrandska området att fortfarande vara i enskild ägo, innebure detta en synnerligen stor risk. Enligt uppgift av ordföranden i Vadstena stads byggnadsnämnd hade under de senare åren hyrorna i Vadstena visat tendens att i ej obetydlig grad stiga, och en dylik hyresstegring följdes i regel av ökad byggnadsverksamhet. Såsom av den bifogade planskissen framginge, sträckte sig den Rengstrandska tomten intill klosterkyrkogården och så nära intill kyrkan, att enskild byggnadsverksamhet mycket väl kunde bli utövad på ett sådant sätt, att både intrycket av kyrkan och den historiska platsen i övrigt kunde tänkas taga väsentlig skada därav. I händelse av stegrad byggnadsverksamhet inom samhället borde onekligen de Rengstrandska tomterna med sina stora trädgårdsområden bli ganska begärliga. När de nu i följd av dödsfall skulle byta ägare, föreläge därför obestridligen möjligheten, att enskild person kunde förvärva dem i spekulationssyfte för att ur egendomarna draga högsta möjliga inkomst, och fara vore för handen, att detta kunde ske på ett sätt, som skulle lända klosteranläggningen såsom historiskt minnesmärke till obotlig skada. Denna anläggning vore dock ett av våra allra märkligaste medeltida minnesmärken.

Då Birgittinerklostret i Vadstena varit av största betydelse för vårt lands utveckling, då gynnsamma omständigheter gjort, att det väsentligaste av denna klosteranläggning ännu funnes kvar, munkklostret visserligen påbyggt och nunneklostret med till större delen ändrad inredning, och då slutligen fara föreläge, att själva klosterområdet kunde bli ytterligare vandaliserat och därigenom eventuellt verka störande på omgivningarna, hade det syns riksantikvarien vara hans ämbetsplikt att söka förekomma detta, vilket på ett fullt tryggt sätt torde kunna ske endast genom statens återförvärvande av den nu i enskild ägo befintliga delen av klosterområdet.

Riksantikvarien meddelar vidare, att han i nu angivna syfte trätt i förbindelse med innehavarna av den staten ej tillhöriga delen av klosterområdet, nämligen E. O. Rengstrands stärbhus, och i övrigt sökt att för ett eventuellt köp utreda frågan. Resultatet av denna utredning vore följande:

Det från Munkträdgården avsöndrade området hade av en Rengstrand år 1851 förvärvats genom ett med krigskollegiet verkställt byte mot stadsjord vid Tycklinge

till samma värde. Rengstrand hade samma år erhållit lagfart på området. Detta utgjordes enligt den av Müntzing upprättade kartan av fastigheterna gården och tomten litt. UR samt gården och tomten litt. OR av Munketrädgården inom klosterkvarteret, kallade övre och nedre klosterträdgården.

Övre klostergården hade en areal av 7,172,46 kvm. och vore med byggnader senast taxerad till ett belopp av 29,000 kronor samt in-tecknad till 12,500 kronor, varav belånats 9,000 kronor. Nedre klostergården hade en areal av 5,111,33 kvm. och vore med byggnader senast taxerad till 22,000 kronor. En nu obelånad in-teckning å 5,500 kronor vilade på fastigheten. Sammanlagda taxeringsvärdet utgjorde alltså 51,000 kronor. Stårhuset hade, sedan det lyckats riksantikvarien att nedbringa anspråken, förklarat sig vilja sälja hela området med byggnader och allt för ett pris av 65,000 kronor, och stode dess anbud intill den 1 juni 1916.

Att under nuvarande tryckta tider komma med ett förslag, att staten skulle in-köpa sagda område för det begärda priset, syntes riksantikvarien mindre lämpligt, men om saken kunde bedrivas så, att det för staten endast bleve en penningplacering, där staten åtnjöte minst 5 procent på de medel, staten nedlagt, vore ju frågan bragt i ett sådant läge, att det väl ej ens under dessa tider kunde anses vara någon upp-offring från statens sida. Riksantikvarien hade därför genom antikvarien Janse vänt sig till personer, som kunde av en eller annan anledning vara intresserade för denna fråga, och på sådant sätt lyckats åvägabringa, att tre personer med sällspord offer-villighet åtagit sig att av köpeskillingen betala ett belopp av tillhopa 15,000 kronor, vadan staten skulle erhålla området med byggnader för 50,000 kronor, alltså för ett pris, som något understeg taxeringsvärdet. Den nettoinkomst i medeltal per år, som egendomarna under senare år givit, utgjorde enligt stårhusets i utdrag bifogade räkenskaper 2,927 kronor 66 öre, vilken summa närmade sig 6 procent på den av staten eventueilt betalade köpeskillingen.

För den händelse egendomarna skulle anses behöva genomgå reparation, hade riksantikvarien anmodat en byggmästare i Vadstena att utreda kostnaderna för en dylik. Byggmästaren i fråga, som vore nära förtrogen med förhållandena på orten och där åtnjöte ett gott anseende, vadan hans beräkningar borde vara fullt tillförlitliga, hade för reparation av båda egendomarna, på sätt framginge av en jämväl bifogad handling, kommit till en summa av 12,783 kronor eller i runt tal 13,000 kronor.

Att den på egendomarna nedlagda kostnaden väl förräntade sig, framginge av en vid riksantikvariens promemoria fogad, av byggmästaren uppsatt beräkning av hyrornas storlek efter reparationen, vilken beräkning genomgåtts av ordföranden i Vadstena stads byggnadsnämnd och blivit av honom bestyrkt. Den upptog brutto-inkomsten till 5,690 kronor, under det att den med nuvarande hyror beräknade in-komsten utgjorde 4,050 kronor, under förutsättning att alla lägenheterna vore uthyrda, vilket de på sista åren dock ej varit, förmodligen på grund av bristande underhåll.

Skatterna och brandstodsavgifterna för de båda gårdarna hade, i medeltal för de tre sista åren, utgått med sammanlagt 327 kronor 62 öre. Då staten varken betalade skatt för eller brandförsäkrade sin egendom, borde denna summa frändragas omkostnaderna, vilka för de tre sista åren uppgått till i medeltal 811 kronor 50 öre, vadan statens årliga omkostnader bleve ej fullt 500 kronor. Lades härtill hyran för två rum åt en vicevärd och två rum åt gårdskarlar, en för övre och en för nedre gården, vilken hyra efter 100 kronor för varje rum utgjorde 400 kronor, skulle alltså av den beräknade bruttoinkomsten, 5,690 kronor, uppstå en nettovinst av 4,790 kronor

Detta gjorde 7,6 procent på sammanlagda beloppet av inköpssumman och reparationskostnaderna, 63,000 kronor.

Då således enligt förestående utredning erbjöde sig ett tillfälle att till ett pris, som understege taxeringsvärdet och i övrigt vore så lågt, att den köpeskillning, staten eventuellt nedlade, väl förräntade sig, för statens räkning förvärva det enda av Birgittinerklostrets gamla muromslutna område, som befunne sig i enskild ägo, föreslog riksantikvarien, till förekommande av att detsamma utnyttjades i spekulationssyfte till fördärv för det gamla minnesmärket och de omgivande minnesrika byggnaderna, att vitterhetsakademien måtte ingå till Kungl. Maj:t med underdånig anhållan, att Kungl. Maj:t ville i nådig proposition av 1916 år riksdag äska ett anslag å 50,000 kronor för inköpandet av ifrågakvarande fastigheter.

Sedan akademien, såsom jag redan nämnt, överlämnat ärendet till Kungl. Maj:t, har riksantikvarien i en till ecklesiastikdepartementet ingiven skrift meddelat, att den del av köpeskillningen, 15,000 kronor, som skulle tillskjutas av enskilda personer, funnes tillgänglig att av vitterhetsakademien lyftas, så snart ifrågakvarande inköp beslutits.

På grund av nådig remiss har kammarkollegium i ärendet låtit höra magistraten i Vadstena samt inhämtat underdåniga, respektive den 15 och den 20 december 1915 dagtecknade utlåtanden av domkapitlet i Linköping och Kungl. Maj:ts befallningshavande i Östergötlands län, varjämte kollegium den 30 december 1915 avgivit eget utlåtande i ärendet.

Magistraten har vid sitt yttrande fogat ett av två sakkunniga personer den 8 december 1915 avgivet intyg, utvisande att dessa sakkunniga uppskattat ifrågakvarande fastigheter till ett sammanlagt värde av 70,000 kronor, och har magistraten för egen del förordat det ifrågasatta inköpet.

Även domkapitlet och Kungl. Maj:ts befallningshavande hava tillstyrkt bifall till den gjorda framställningen.

Kammarkollegium har beträffande det av riksantikvarien i hans förenämnda promemoria uppgivna, av krigskollegium på sin tid föranstaltade jordbyte, varigenom ifrågakvarande del av munkträdgården avhänts Kungl. Maj:t och kronan, anfört följande:

Detta jordbyte grundade sig på av Kungl. Maj:t i nådigt brev den 26 januari 1849 lämnat tillstånd. Åtgärden hade föranletts därav, att kurhusinrättningen i Vadstena gjort hemställan om att inrättningen måtte få till promenadplats för däri intagna patienter åt sig upplåten berörda till kurhuset angränsande trädgård, vilken i förening med åtskilliga andra Vadstena krigsmanshuskassa tillhöriga lägenheter då innehades å arrende av rådmannen O. U. Rengstrand. Till vinnande av det med ansökningen avsedda ändamålet hade det förslaget underställts Kungl. Maj:t, att Rengstrand skulle av den utav honom arrenderade munkträdgården, vars sammanlagda areal uppgivits utgöra 4 tunnland 2 kappland, utan nedsättning i arrendebeloppet i övrigt till inrättningen avstå viss del av trädgården om en sammanlagd ytvidd av 1 tunnland 20¹/₂ kappland mot det att han, å ena sidan, erhöle full ägande- och dispositionsrätt till den återstående delen av trädgården, innehållande 2 tunnland 13¹/₂ kappland, varå Reng-

strand, ehuru utan vederbörligt tillstånd, låtit uppföra byggnader av sten, men, å andra sidan, skulle såsom ytterligare vederlag härför till krigsmanshuskassan avlämna till värde, efter av lantmätare verkställd uppmätning och gradering, fullt motsvarande åkerjord, belägen intill Tycklingen. Enligt uttrycklig bestämmelse skulle ock Rengstrand genom det föreslagna bytet bekomma full ägande- och dispositionsrätt till den gamla stenmuren, som lydte till den del av trädgården, han genom bytet erhöi, och på tre sidor omslöte densamma.

Vad sålunda föreslagits hade blivit av Kungl. Maj:ts genom berörda nådiga brev godkänt.

Vidkommande själva saken finge kollegium, som funne starka skäl tala för önskvärdheten av att ifrågavarande fastigheter av kronan återförvärvades, i underdånighet hemställa, att därest den förevarande framställningen vunnit Kungl. Maj:ts och riksdagens bifall, köpets avslutande måtte uppdragas åt Kungl. Maj:ts befälningshavande, som torde böra tillika ombesörja fångets lagfarande för kronans räkning ävensom i sinom tid för Kungl. Maj:ts öfvervägande anmäla frågan om fastigheternas framtida förvaltning.

Slutligen har överintendentsämbetet uti infordrat underdånigt utlåtande den 1 februari 1916 anfört, att ämbetet ansåge det högeligen önskvärt, att ifrågavarande område återförvärvades åt statsverket, varjämte ämbetet beträffande kostnaderna härför yttrat:

Ämbetet hade — efter att hava genom hos ämbetet tjänstgörande arkitekt på platsen vunnit närmare kännedom om detta ärende — funnit de av riksantikvariens i ämnet uppgjorda beräkningarna riktiga. Ifrågasättas kunde dock, huruvida man vid beräkningarna av de årliga utgifterna borde räkna med anställandet av mer än en gårdskarl. Å andra sidan torde emellertid den gamla klostermuren fordra mer årligt underhåll, än den under de senare åren fått. Till förverkligandet i sin helhet av riksantikvariens förslag och beräkningar erfordrades emellertid, att hos riksdagen äskades medel såväl till inköp av ifrågavarande område, 50,000 kronor, som till reparationer, 13,000 kronor. Om mindre avseende fästes vid att den ifrågasatta statsutgiften skulle bli en ur ekonomisk synpunkt fördelaktig penningplacering, torde anslaget kunna inskränkas till allenast inköpskostnaden, 50,000 kronor, alldenstund de föreslagna reparationsåtgärderna icke kunde betraktas såsom omedelbart behöfliga för byggnadernas bestånd, åtminstone icke beträffande byggnaderna å nedre klosterträdgården.

Såsom riksantikvariens i sin promemoria på ett övertygande sätt ådagalagt, är det ett kulturhistoriskt intresse av största vikt, att den del av det gamla Birgittinerklostrets område, som år 1851 kom i enskild ägo, nu återförvärvas av staten. Det kan eljest befaras, att ifrågavarande fastigheter, övre och nedre klosterträdgården, komma att utnyttjas på ett sätt, som kan störande inverka på omgivande byggnader, framför allt på kyrkan. Därjämte bör särskilt beaktas, att till dessa fastigheter hör en rätt stor del av den medeltida mur, som omslöte den minnesrika klosteranläggningen.

De ekonomiska förhållandena äro för närvarande visserligen icke så-

Departementschefen.

dana, att de medgiva utgifter, som skulle kunna undanskjutas. Jag skulle därför, huru behjärtansvärt syftet med det ifrågasatta inköpet än måste anses vara, hava tvekat att nu göra någon framställning i ärendet, därest detta icke föreläge i sådant skick, att förvärvet synes kunna ske utan uppoffring från statens sida.

Genom enskilda personers offervillighet har en del av köpeskillingen redan blivit täckt; för det återstående beloppet, 50,000 kronor, vilket är något lägre än fastigheternas sammanlagda taxeringsvärde, kräves anvisande av statsmedel. Enligt vad den verkställda utredningen giver vid handen, torde emellertid fastigheterna i sitt nuvarande skick kunna beräknas lämna en inkomst av omkring 3,000 kronor för år, d. v. s. 6 procent av de för inköpet erforderliga statsmedlen. Efter vidtagande av en del reparationer till en beräknad kostnad av omkring 13,000 kronor anses fastigheterna kunna lämna en årlig behållning av omkring 4,800 kronor, motsvarande 7,6 procent av sammanlagda inköps- och reparationskostnaderna, 63,000 kronor. I ena liksom i andra fallet skulle sålunda det kapital, som staten komme att nedlägga i fastigheterna, lämna en fullt tillfredsställande avkastning.

Ehuru jag sålunda är beredd att förorda, att de för inköpet erforderliga medlen ställas till förfogande, synes det mig dock böra undvikas att för ändamålet kräva anslag å riksstaten. Ifrågavarande belopp, 50,000 kronor, torde i stället böra med riksdagens medgivande få utgå från allmänna besparingarna å anslagen under riksstatens åttonde huvudtitel. Dessa besparingar uppgingo vid 1914 års slut enligt rikshuvudboken till ett sammanlagt belopp av 111,813 kronor 8 öre och hava sedermera enligt approximativ uppgift ökats till 127,715 kronor 66 öre vid 1915 års slut.

Till bestridande av kostnaden för de ifrågasatta reparationerna, vilka, såsom nämnt, beräknats kräva ett belopp av omkring 13,000 kronor, torde inflytande hyresinkomster lämpligen böra användas. Skulle det på grund av särskilda omständigheter visa sig önskvärt, att vissa reparationsarbeten komma till utförande, innan ännu hyresmedlen därtill lämna tillgång, torde det erforderliga beloppet kunna tills vidare förskjutas av tillgängliga medel.

De vid fastigheterna häftande in-teckningarna böra givetvis, därest köpet kommer till stånd, snarast möjligt dödas.

I händelse av riksdagens bifall till det föreslagna inköpet torde jag få vid ett kommande tillfälle yttra mig om fastigheternas framtida användning och förvaltning samt sättet för deras bevarande.

Då det avgivna försäljningsanbudet icke är bindande längre än till den 1 juni 1916, är det angeläget, att ärendet dessförinnan bringas till slutligt avgörande.

Med åberopande av vad jag sålunda anfört tillstyrker jag, att Eders Kungl. Maj:t täcktes föreslå riksdagen medgiva,

att för inköp av gårdarna och tomterna litt. OR och UR av Munketrädgården inom Klosterkvarteret i Vadstena jämte byggnaderna å dessa gårdar och tomter må av allmänna besparingarna å anslagen under riksstatens åttonde huvudtitel användas ett belopp av 50,000 kronor.

Till denna departementschefens av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen täcktes Hans Maj:t Konungen i nåder lämna bifall; och skulle proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

C. Wilh. Hagman.

Utdrag ur
Vadstena stadsplan
visande klosterområdet.

Det med grönt markerade utgör
till inköp föreslaget område.
Det röda utmärker medeltida
klostermur.

